

JADWIGA SIEMIŃSKA

W STULECIE URODZIN STANISŁAWA WISŁOUCZA (1875—1927)

Stanisław Wisłouch był jednym z najwybitniejszych polskich algologów i hydrobiologów. Wyniki jego prac pozostają utrwalone w dorobku nauki światowej. Cytowane są w biologii zanieczyszczonych wód słodkich i morskich, w dyskusjach nad genezą osadów jeziornych i nad właściwościami sapropelu. Był wytrawnym znawcą glonów i bakterii: jego opracowania są klasyczne dla solanek Krymu, jezior Bałchasz, Bajkału i Onega. Jego nazwisko firmuje opisy spornej listy gatunków glonów z rozmaitych grup systematycznych. Zasluguje ze wszech miar by, korzystając z setnej rocznicy jego urodzin, przypomnieć jego dzieje, mało znane młodszym biologom. Są one przedstawione szczegółowo we wspomnieniach pośmiertnych napisanych przez Alfreda Lityńskiego (1927) i Bolesława Hryniewieckiego (1931).

Urodził się w Mińszczyźnie 24 stycznia 1875 roku jako poddany rosyjski w podzielonej zaborami Polsce. Szkołę średnią ukończył w Ekaterynburgu na Uralu, studia wyższe (1894—1898) w Instytucie Leśnym w Petersburgu. Pracował potem jako leśnik i urzędnik akcyzy.

Miał już 29 lat, gdy dostał się jako praktykant do pracowni botanicznej przy Instytucie Medycznym dla kobiet w Petersburgu, kierowanej przez wybitnego mikrobiologa profesora G. Nadsona. W latach 1906—1908 był asystentem w Stacji Oceny Nasion przy Ogrodzie Botanicznym, poczem wrócił do katedry botaniki w Instytucie Medycznym gdzie pracował do 1919 roku. Bardzo istotne znaczenie dla ukierunkowania jego zainteresowań miał pobyt w Berlinie w pracowni R. Kolkwitza, fizjologa roślin i współtwórcy „systemu saprobów”; krytyczne badania sanitarno-biologiczne wody były odtąd przedmiotem jego stałych zainteresowań. Okazją do zapoznania się z biologią organizmów morskich był pobyt w 1912 roku w Morskiej Stacji Biologicznej na wyspie Helgoland. W latach 1913—1916 wykładał systematykę glonów, grzybów i bakterii jako docent w Instytucie Neurobiologicznym. W 1917 roku, jako delegat Wydziału Hydrometrycznego Ministerstwa Rolnictwa badał na Krymie solniska i szlamy lecznicze.

Po rewolucji został powołany w 1918 roku na katedrę systematyki roślin niż-

szych w utworzonym właśnie w Petersburgu Instytucie Agronomicznym. Dzięki niemu powstała przy tym Instytucie Stacja Hydrobiologiczna w Dietskoje Sielo (Carskie Sioło). Miał już wówczas poważną pozycję naukową, liczono się z jego zdaniem w wielu dziedzinach hydrobiologii i przy rozwiązywaniu praktycznych zagadnień łączących się z biologią wód. Był przewodniczącym (od 1920 r.) Wydziału Hydrobiologicznego w Instytucie Hydrologicznym. Był współorganizatorem Komitetu Sapropelowego przy Komisji dla badań bogactw naturalnych Związku Radzieckiego przy Akademii Nauk. W listopadzie 1922 r. został odesłany jako optant do Polski przez władze radzieckie.

W Warszawie niestety natrafił na duże trudności w uzyskaniu odpowiedniej pracy. Dla zdobycia środków utrzymania wykonywał więc analizy sanitarno-biologiczne w Instytucie Higieny, był też biologiem rzeczoznawcą przy wodociągach warszawskich. Wreszcie został adiunktem, a potem docentem na Wydziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Tutaj czas pochłaniała mu praca dydaktyczna, prowadzenie wykładów i ćwiczeń z botaniki lekarskiej, wypełnianie obowiązków sekretarza Wydziału i funkcji redaktora „Roczników Farmacji”.

Jednak i wówczas znajdował chwile dla twórczej pracy i działalności naukowej w pasjonującej go specjalności. Był w stałym kontakcie z niedawno wówczas utworzoną Stacją Hydrobiologiczną na Wigrach i z jej organizatorem, profesorem Alfredem Lityńskim. Od początku był członkiem redakcji właśnie tam powstałego pierwszego hydrobiologicznego czasopisma polskiego „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”. Miesiące wakacyjne w ostatnich latach (1924—1926) życia spędzał w Stacji wigierskiej wypełniając je studiami nad glonami planktonowymi i dennymi oraz charakterem osadów. Nie wiele jednak rękopisów przywiezionych ze Związku Radzieckiego i opracowywanych już w Polsce zdołał oddać do druku. Ciężka choroba i śmierć nie pozwoliły mu doczekać poprawy losu.

Publikacje Stanisława Wisłoucha odzwierciedlają wyraźnie jego dzieje i zainteresowania. Gruntowne studia nad biologią i morfologią glonów i bakterii łączył z obserwacjami cech środowiska i jego przemian pod wpływem warunków przyrodniczych i działalności człowieka. Wyniki badań podawał w sposób ścisły, bardzo precyzyjny i skondensowany. Wyraźne jest jego zaangażowanie w rozmaite poczynania zespołowe o znaczeniu praktycznym. W każdym podjętym badaniu widać oryginalny, przemyślany plan, wyniki ujęte krytycznie, z logicznie wyciągniętymi wnioskami. Ta oryginalność i dojrzałość naukowa wytrawnego uczonego powoduje, że jego dorobek nie zestarzał się, a dzisiejsza ocena jego działalności pokrywa się zupełnie z opinią współczesnych mu hydrobiologów i botaników.

Spośród nowości taksonomicznych zaproponowanych przez Wisłoucha (i wspólnie z R. R. Kolbem) utrzymały się:

Bacteria: Spirillum Kolkwitzii Wisł., *Thiopleca ingraca* Wisł.

Cyanophyta: Synechocystis salina Wisł., *Spirulina flavovirens* Wisł.

Cryptophyceae: Cryptomonas stigmata Wisł.

Chrysophyceae: Chrysopyxis ascendens Wisł., *Palatinella cryptophora* Lauterb. f. *minor* Wisł.

Bacillariophyceae: Melosira baicalensis (K. Meyer) Wisł., *Eucoconeis onege-*

nsis Wisł. et Kolbe, *Stauroneis Smithii* Grun. var. *karelica* Wisł. et Kolbe, *Navicula platystoma* Ehr. var. *Pantocsekii* Wisł. et Kolbe, *N. lacustris* Greg. var. *parallela* Wisł. et Kolbe, *Pleurosigma subsalsa* Wisł. et Kolbe, *Cymbella Stuxbergii* Cl. var. *sibirica* Wisł. i var. *intermedia* Wisł., *Gomphonema quadripunctatum* (Oestr.) Wisł. i var. *hastata* Wisł., *Cymatopleura elliptica* W. Smith var. *discoidea* Wisł.

Volvocales: *Carteria salina* Wisł., *Phacotus lenticularis* (E.) Stein var. *sphaerica* Wisł., *Raciborskiella* Wisł. i *R. salina* Wisł.

W następnych przypadkach zaszły zmiany. Spośród sinic *Chroococcus sarcinoides* Wisł. został początkowo przeniesiony do rodzaju *Oncobrysa* jako *O. sarcinoides* (Wisł.) Elenkin, jednak rodzaj ten podzielono następnie na *Pseudoncobrysa* i *Hydrococcus*, i przynależność gatunku Wisłoucha jest trudna do określenia z uwagi na niekompletny opis. Obniżono rangę systematyczną *Spirulina tenuissima* Kütz. var. *salina* Wisł. do f. *salina* (Wisł.) Elenkin uważając ją za skrajną formę tego zmiennego gatunku.

W gromadzie chrysofitów opisanych przez Wisłoucha rodzaj *Chrysoglena* włączono do rodzaju *Chromulina*, a gatunek *Chrysoglena verrucosa* jest bazonimem dla *Chromulina Wislouchiana* Bourrelly; *Dinobryon proteus* Wisł. przeniesiony został do rodzaju *Epipyxis* jako *E. proteus* (Wisł.) Hilliard et Asmund; *Lagynion ovatum* Wisł. włączony został do *Derepyxis ollula* Stokes jako var. *ovata* (Wisł.) Matwienko; *Hyalobryon wigrense* Wisł. nosi obecnie nazwę *Epipyxis wigrense* (Wisł.) Hilliard et Asmund.

Z okrzemek *Eunotia sibirica* Cl. var. *neroënsis* Wisł. uznana została za synonim formy typowej, natomiast *Cymbella Ehrenbergii* var. *Gutwinskii* Wisł. podniesiona została do rangi gatunku jako *C. Gutwinskii* (Wisł.) Skvortzov et Meyer.

O kilku taksonach Wisłoucha nie znalazłam niestety wzmianek w opracowaniach monograficznych: *Dinobryon protuberans* Lemm. var. *obtusatus* Wisł. (*Chrysophyceae*); *Exuviaella asymetrica* Wisł., (*Dinophyceae*); *Stephanodiscus astraea* f. *Woloszynskae* (Wołosz.) Wisł., *Surirella turgida* W. Sm. var. *lanceolata* Wisł. et Kolbe (*Bacillariophyceae*).

Spis prac Stanisława Wisłoucha

1905. (współautor) Obzor botaniko-geografičeskoj literatury po flore Rossii za 1904 god; red. B. A. Fedčenko. Izv. bot. sada, Peterburg, 5, priloženie: 1—85.
1906. (współautor) Obzor' botaniko-geografičeskoj literatury po florie Rossii za 1905 god'; red. B. A. Fedčenko. Izv. bot. sada. Peterburg, 5, priloženie: 1—106.
1906. Natura ziarna i jejo otnošenje k absolutnomu vesu. Sev. Choz.
1908. Obzor' botaniko-geografičeskoj literatury po florie Rossi za 1906 god'; red. B. A. Fedčenko i A. A. Elenkin. Izv. bot. sada, Peterburg, priloženie: 1—69.
1908. K'anatomii klietki u *Porphyra*. Izv. imp. S. — Peterburgskogo bot. sada, 8, (4): 89—101.
1910. O vimerzanii vodorosli *Stichococcus bacillaris* Näg. pri različnych' uslovijach' žizni. Izv. imp. S-Peterburg. bot. sada, 10 (5—6): 166—180.
1910. *Palatinella cyrtophora* Lauterb. f. *minor* mihi (nova forma) i *Synura reticulata* Lemm. — dwie novyja dlja Rossii chryzomonady. Izv. imp. S-Peterburg. bot. sada, 10 (5—6): 181—185.

8. 1911. Novyj vid' siernych mikroorganizmov' iz' Nevy — *Thioploca ingrlica* Wisl. Russkij Vrač, 51: (separatum: 1—10).
9. 1911. *Spirulina flavovirens* mihi (nova sp.) i cvietenie vody, vyzvannoe vodoroslju *Oscillatoria Agar-dhi* Gom. Izv. imp. S. Peterburg. bot. sada, 11 (6): 155—161.
10. 1912. *Thioploca ingrlica* nov. sp. Ber. deutsch. bot. Ges., 30 (8): 470—474.
11. 1913. Kratkij otčet' o biologičeskich' izsledovanijach Nevskoj guby, proizvedennyh' v' 1911—1912 g. g. laborantom spb. ženskogo medicinskago instituta. Gorodsk. ispol. komis. po sooruž kanalizacii i pereurojstvu vodosnabž. g. S.-Peterburga: 215—312.
12. 1914. *Spirillum Kolkwitzii* nov. sp. und einige neue Schwefelbakterien. Žurn. Mikrobiol., Petrograd, 1 (1—2): 42—51.
13. 1914. O chrizomonadach' okresnostej Petrograda. Žurn. Mikrobiol., Petrograd, 1: 251—278.
14. 1916. Biologičeskij analiz vody. W: S. I. Zlatogorov (red.): Obščaja mikrobiologija. Praktičeskaja medicina, (1915): 225—305.
15. 1916. K' voprosu o primienimosti pokazatel' nych' organizmov' Kolkwitz'a i Marsson'a v' Rossii. Žurn. Mikrobiol., Petrograd, 3 (3—4): 377—386.
16. 1916. (i R. R. Kolbe). Novyja diatomovyja vodorosli iz' vodoemov Rossii. Žurn. Mikrobiol., Petrograd, 3: 263—271, 448—451.
17. 1920. O rasprostranienii v ozere Balchaše botriokokkovogo sapropelja. Neftjanoe i slancevoe chozj. Petrograd, 1 (9—20): 135—136.
18. 1921. K poznaniu mikroorganizmov Nevskoj guby. Izv. Ross. gidrolog. Inst. (1921), 1—3: 83—96.
19. 1921. Materialy po diatomovym Jaroslavskoj gubernii. Trudy Jaroslavsk. estestv.-istor. obšč., 3 (1): 105—116.
20. 1922. Al'gologičeskie zametki. I—IV. Arch. russk. protistol. obšč., 1: 238—246.
21. 1922. Zametka o bakterial'nom sapropele. Russkij gidrobiol. Žurnal, 1 (9—10): 269—274.
22. 1922. (i G. A. Nadson). Ob oksalitosiernom mikroorganizmie *Achromatium oxaliferum*. Leningrad.
23. 1923. Beiträge zur Diatomeenflora von Asien. I. Diatomeen des Balchasch-Sees. Ber. deutsch. bot. Ges., 41 (8): 325—331.
24. 1923. Zamietka o sapropele oziera Mojnak v Krymu. Trudy Sapropel. Komit., 1.
25. 1924. Beiträge zur Diatomeenflora von Asien. II. Neuere Untersuchungen über die Diatomeen des Baikal-Sees. Ber. deutsch. bot. Ges., 42 (4): 163—173.
26. 1924—1925. Przyczynek do biologii solanek i genezy szlamów leczniczych na Krymie. Acta soc. bot. Pol., 2 (1924) (2): 99—129.
27. 1925. Fito-biologičeskij analiz Kos'kovskogo sapropelita. Korčevskogo uezda, Tverskoj gubernii. Izv. sapropel. komit., 2: 77—80.
28. 1925. Fito-biologičeskij analiz Koškogo iskopaemogo sapropelita Ostaškovskogo uezda, Tverskoj gub. Izv. sapropel. Komit., 2: 81.
29. 1925. Fito-biologičeskij analiz „zemlistogo torfa” s obnaženija na r. Bol'shaja Koš, Ostaškovskogo uezda, Tverskoj gub. Izv. sapropel. komit. 2: 82.
30. 1925. Fito-biologičeskij analiz Menzelinskogo gorjučego slanca Ufmskoj gub. Izv. sapropel. komit., 2: 83.
31. 1925. Referaty hydrobiologiczne. Spraw. Stacji Hydrobiol. na Wigrach, 1.
32. 1926. Fito-biologičeskij analiz' sapropelja s ozera Gos'buže, Moskovskoj gub. Izv. sapropel. komit., 3: 179—180.
33. 1926. O letnim fitoplanktonie Jezior Wigierskich. Arch. Hydrob. Ryb., 1: 79—114.
34. 1926. Sanitarno-biologiczne badania Wisły i studzien w Pruszkowie. Pam. Zjazdu Lek. Przyr. Pol., 12.
35. 1927. Materialy po diatomovym Onežskogo i Lososinskogo ozer. Trudy Oloneck. naučn. eksped. Č. V. Bot., 1: 3—76.
36. 1927. (Fitoplankton jezior Polesia, w pracy: T. Wolski: Materialy do fauny wioślarek (Cladocera) Polesia. Arch. Hydrobiol. Ryb., 2 (3—4): 197—310).
37. Okrzemki denne jeziora Wigierskiego (rękopis).
38. Drobnoustroje osadów dennych i rodzajów mułów w jeziorach Wigierskich. (rękopis).
39. Analiza biologiczna wody wiślanej na przestrzeni od Warszawy do Modlina. (rękopis).